

وحدت امت اسلامی از منظر امام علی علیه السلام

یکی از اهداف و آرمان‌های متعالی مسلمانان بصیر؛ وحدت و همبستگی امت اسلامی است که ضرورتی فطری، عقلی، شرعی، سیاسی، اجتماعی و مکتبی است.

به گزارش خبرگزاری تقریب، امام علی(ع) به عنوان مصلح از منادیان و طلایه داران اتحاد و تقریب مذاهب و تکریم ادیان الهی می‌باشد. یکی از مؤلفه‌های اصلی تفکرات ایشان وحدت مسلمانان بود و خود را شیفته و حریص‌ترین انسان نسبت به این مهم دانسته و یکی از علل سکوت در برابر بعضی وقایع را حفظ وحدت اسلامی یاد می‌نماید. از سوی دیگر همواره عموم مسلمانان را به همسویی و همدلی فرامی‌خواندند، تا اتحاد نهادینه شده و شجره طیبه آن به بار بنشیند.

ایشان در خطبه ۱۹۲ نهج‌البلاغه، اتحاد میان مسلمانان را موهبتی بی‌بدیل از جانب خداوند می‌دانند و می‌فرماید: «آگاه باشید! که شما دست از رشته اطاعت کشیده و با زنده کردن ارزش‌های عصر جاهلیت، دژ محکم الهی را درهم شکستید؛ درحالی‌که خداوند بر این امت اسلامی، بر وحدت و برادری منت گزارده بود که در سایه آن زندگی کنند؛ نعمتی که هیچ‌کس نمی‌تواند بهای آن را تعیین نماید؛ زیرا از هر ارزشی

برتر و از هر کرامتی والاتر است» .

امیرالمؤمنین حضرت علی(ع) از دو رکن الهی و آسمانی، قرآن کریم و نبوت برای اتحاد مسلمانان بسیار یاد می‌فرمایند در قرآن کریم، بخش فراوانی از مفاهیم اجتماعی - سیاسی به‌کاررفته است. به‌عنوان مثال واژه‌هایی نظیر وحدت، امت، اخوت و ... نشانگر توجه تعالیم قرآن کریم به زندگی اجتماعی انسان و جوامع بشری و در معنای خاص آن توجه به زندگی مسلمانان است .

امام علی (ع) با توجه به این ویژگی مهم قرآن، در خطبه ۱۸ با عبارت «کتابهم واحد»، اهمیت قرآن را در ایجاد وحدت یادآور می‌شود و در حکمت ۳۶۹ می‌فرماید: «اگر مردم رهبری قرآن را کنار بگذارند و از آن جز خطوطی باقی نماند، دچار تفرقه و پراکندگی خواهند شد» (نهج‌البلاغه، ص ۷۱۷).

همچنین امام علی(ع) دستاورد مهم پیامبر(ص) را ایجاد برادری و همبستگی میان مسلمانان می‌داند و می‌فرماید: «دل‌های نیکوکاران شیفته او گشت؛ توجه دیده‌ها به‌سوی او است. خدا به برکت وجود او، میان دل‌ها الفت و مهربانی ایجاد کرد، آتش دشمنی‌ها را خاموش نمود و مردم را با یکدیگر الفت داد و برادر ساخت» .

امام(ع) همچنین در خطبه ۱۹۲ رهاورد بعثت پیامبر را وحدت میان مسلمانان برشمرده است: «به نعمت‌های بزرگ الهی که به هنگامه بعثت پیامبر(ص) بر آنان فرو ریخت، بنگرید که چگونه اطاعت آنان را با دین خود پیوند داد و با دعوتش آن‌ها را به وحدت رساند!»

بنابراین وحدت و اتحاد، اولاً؛ ضرورت عقلی است، ثانیاً؛ آیات فراوان و احادیث اهل‌بیت(ع) نیز آن را یک اصل حیاتی می‌دانند؛ اصلی که در جوامع اسلامی نتایج پربار و غیرقابل‌انکاری دارد که مسلمانان در سایه آن به خواسته‌های الهی و انسانی خویش دست می‌یابند. امام علی(ع) در نهج‌البلاغه، از عوامل متعددی به‌عنوان دستاوردها و نتایج اتحاد و انسجام اسلامی نام می‌برد .

در سایه وحدت میان مسلمانان است که می‌توان دین اسلام را حفظ کرد، همچنان امام(ع) در نامه ۶۲ نهج‌البلاغه می‌فرماید: «من دست باز کشیدم تا آنجا که دیدم گروهی از اسلام بازگشته، می‌خواهند دین محمد(ص) را نابود سازند؛ پس ترسیدم که اگر اسلام و طرفدارانش را یاری نکنم، رخنه‌ای در آن ببینم، یا شاهد نابودی آن باشم، که مصیبت آن بر من سخت‌تر از رها کردن حکومت بر شما است. پس در میان آن آشوب و غوغا بپا خاستم؛ تا آنکه باطل از میان رفت و دین استقرارگرفته، آرام شد» .

اسلام همواره در خصوص ترک تعصبات قومی، مذهبی تأکید داشته و با اعلام همزیستی با اهل کتاب، غلها و زنجیرهایی را که به تعبیر خود قرآن به دست‌وپا و گردن مردم جهان آن روز بسته شده بود، پاره کرد و زمینه رشد یک تمدن عظیم و وسیع را فراهم آورد اختلافات مذهبی و طایفه‌ای میان امت‌های مختلف، جامعه اسلامی را دچار آشوب‌های اجتماعی و سیاسی می‌نماید و همین امر علاوه بر عقب‌ماندگی جوامع اسلامی، منجر به تضعیف و نابودی دین اسلام می‌شود و مسلمانان را از دستیابی به اهداف و آرمان‌های متعالی خویش باز می‌دارد.

امام علی(ع) در خطبه ۱۹۲ نقش وحدت را در پرهیز از جنگ‌های مذهبی به زیبایی به تصویر می‌کشد: «آنگاه که وحدت اجتماعی داشتند، خواسته‌های آن‌ها یکی، قلب‌های آن‌ها یکسان، آیا در آن حال مالک سراسر زمین نشدند؟ پس به پایان کار آن‌ها بنگرید! در آن هنگام که به تفرقه و پراکندگی روی آوردند و مهربانی و دوستی از میان آن‌ها رفت و از هم جدا شدند، به حزب‌ها و گروه‌ها پیوستند، خدا لباس کرامت خود را از تن آن‌ها بیرون آورد و نعمت‌های شیرین را از آنان گرفت» (نهج‌البلاغه، ص ۳۹۴). امام در خطبه ۱۷۶ می‌فرماید: «از چنددستگی در دین حذر کنید، که همبستگی و وحدت در راه حق، گرچه کراهت داشته باشید، از پراکندگی در راه باطل، گرچه موردعلاقه شما باشد، بهتر است؛ زیرا خداوند سبحان نه به گذشتگان و نه آیندگان، چیزی را به تفرقه عطا نفرموده است» (همان، ص ۳۳۸).

مکتب اسلام با الهام از آیات قرآنی و روایات پیشوایان دینی، بر اقامه عدل و قسط در جامعه انسانی تأکید دارد و هدف از بعثت انبیا را تحقق عدالت اجتماعی می‌داند و بر عدالت خواهی در همه ابعاد اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی پافشاری می‌نماید. به عنوان مثال قرآن کریم فلسفه تشکیل حکومت‌ها و بعثت انبیا را اقامه قسط و عدل و حل اختلافات گوناگون بین مردم دانسته است: «یهود بر این دعوی هستند که نصاری را از حق چیزی در دست نیست و نصاری بر این دعوی که یهود از حق چیزی در دست نیست، در صورتی که هر دو گروه در خواندن کتاب آسمانی یکسان هستند. این‌گونه دعوی‌ها نظیر گفتار و مجادلات مردمی است که از کتاب آسمانی بی‌بهره‌اند و خداوند در این اختلافات روز قیامت میان آن‌ها حکم خواهد فرمود.» (بقره، ۱۱۳)

در بینش امام(ع) نیز عدالت اسلامی جایگاه والایی دارد و از نظر حضرت، میان وحدت و عدالت رابطه تنگاتنگی است و فقط با وحدت می‌توان به عدالت رسید. چنان‌که حضرت در خطبه ۲۱۶ می‌فرماید: «آنگاه که مردم حق رهبری را ادا کنند و زمامدار حق مردم را بپردازد، حق در آن جامعه عزت یابد و راه‌های دین پدیدار و نشانه‌های عدالت برقرار، و سنت پیامبر(ص) پایدار گردد. پس روزگار اصلاح شود

و مردم در تداوم حکومت امیدوار و دشمن در آرزوهایش مأیوس گردد، اما اگر مردم بر حکومت چیره شوند، یا زمامدار بر رعیت ستم کند، وحدت کلمه از بین می‌رود، نشانه‌های ستم آشکار و نیرنگ بازی در دین فراوان می‌گردد و راه گسترده سنت پیامبر(ص) متروک، هواپرستی فراوان، احکام دین تعطیل و بیماری‌های دل فراوان شود» (نهج‌البلاغه، ص ۴۴۲).

از دیدگاه حضرت علی(ع) خداوند در طول تاریخ بشری هیچ نعمتی را باوجود اختلاف، به قوم و امتی عنایت ننموده است: «خداوند سبحان نه به گذشتگان و نه به آیندگان، چیزی را با تفرقه عطا نفرموده است» (همان، ص ۳۳۸). نه تنها اختلاف مانع نزول فیض‌های الهی می‌شود، حتی باعث سلب نعمت‌های موجود نیز می‌گردد. چنان‌که امام علی(ع) با اشاره به سرانجام قوم بنی‌اسرائیل، چنین بیان می‌کند که چگونه با رسوخ تفرقه بین آن‌ها، دوستی‌ها و مهربانی‌ها رخت بریست و پراکندگی و اختلاف سبب جنگ آن‌ها علیه یکدیگر گردید و این اختلافات سبب شد که خداوند، لباس عزت و فراوانی نعمتش را از آنان برگیرد (همان، ص ۳۹۵).

منابع شیعه و سنی حضرت امیرالمؤمنین(ع) را عامل وحدت در جامعه می‌دانند و ایشان بیشترین تأثیر را در وحدت بخشی امت اسلامی داشت. می‌دانیم که اگر اقدامات حضرت نبود، باوجود جنگ‌هایی هم که رخ داد، امت اسلامی وضعیت بسیار بحرانی پیدا می‌کرد. درواقع کوشش‌های حضرت بود که به جامعه اسلامی یکپارچگی و انسجام بخشید. البته از دیدگاه تشیع مذهب برحق است و ریشه‌های قرآنی و غیرقابل‌انکار دارد، چنان‌که امام علی(ع) هم خود را برحق می‌دانست، ولی سخن در این است که اعتقاد به حق بودن مانعی بر سر راه عمل به وحدت اسلامی نمی‌شود.

به تعبیر دیگر در عین اعتقاد به برحق بودن خود، می‌توانیم به اندیشه امت اسلامی نیز اعتقاد پیدا کنیم و نیز می‌توانیم درک کنیم که هویتی به نام اهل سنت موجودیت عینی دارد. شیعه و سنی دو هویت موجود هستند، در تاریخ هم وجود داشته‌اند. این دو هویت می‌توانند و باید در کنار همدیگر باشند، بی‌آنکه همدیگر را نفی کنند.

فقدان هویت اسلامی علت شکل‌گیری اختلافات و افراطی شدن رویارویی‌هاست. احساس مشترک هویت اسلامی عامل وحدت بخش در جامعه است.

علت عدم شکل‌گیری هویت اسلامی هم وجود تعصب‌هاست. تعصب‌های مذاهب باعث شده که هویت اسلامی کم‌رنگ شود و هویت‌ها در رویاروی یکدیگر قرار گیرند. آنچه جامعه اسلامی به آن نیاز دارد، هویت اسلامی است آن‌هم به طریقی که بتواند پذیرای هویت‌های خاص‌تر باشد.

نامه امام علی(ع) به مالک اشتر، الگویی از حکومت اسلامی و دربردارنده عوامل و مؤلفه‌های کارآمدی نظام اسلامی است که از تربیت دینی، عدالت اجتماعی، تمسک به قرآن و سنت، قضاوت و داوری عادلانه، آبادانی و عمران، شایسته‌گزینی در مدیریت‌ها، توجه به محرومان و طبقات پایین جامعه، مردم‌دوستی، نظارت منطقی و مداوم در حوزه مدیریت، بستن راه مدیحه‌سرایی و تملق، پرهیز از امتیازخواهی و ... برخوردار است. بنابراین همه این مؤلفه‌ها سرفصل‌های مهمی هستند که در دو ساحت معنویت و مدیریت، حکمت و حکومت و اخلاق و اداره جامعه فرا روی اصحاب سیاست قرار گرفته است تا نظام‌نامه یا قانون اساسی و سیاست ورزی و ضوابط اجرایی - مدیریتی، اسلام ناب را دربر داشته باشد و اخلاق، حکومت، معنویت و اداره جامعه را تفکیک‌ناپذیر و باهم و در هم نشان دهد؛ زیرا هرگاه توحید و عبودیت از ساماندهی و سیاست اجتماعی جدا شد، فرد و جامعه دچار خسران‌های جبران‌ناپذیر شده است (مطهری، ۱۳۸۵ش، ج ۲۴، ص ۲۴).

در بینش الهی امام علی(ع)، حکومت اسلامی، نقش مؤثری در ایجاد وحدت و یکپارچگی امت دارد؛ زیرا امتی که با داشتن هدف الهی، در مسیر تکامل گام برمی‌دارد، به‌ناچار باید به رهبری تمسک جوید که تبلوری از آرمان الهی و مورد قبول و پذیرش و مقتدا و دلیل تحرک و پویایی باشد. امام با اشاره به سیاستی که زمامدار جهت حفظ نظام باید به کار گیرد، لزوم حکومت و نقش آن در وحدت امت را چنین بیان می‌فرماید: «نقش زمامدار نسبت به ملت، مانند رشته‌ای است که مَهره‌ها را گردآورده و به یکدیگر پیوند می‌دهد. اگر رشته بگسلد، دانه‌ها از هم می‌پاشند و به‌تمامی گرد نمی‌آیند» (نهج‌البلاغه، ص ۲۶۸).

وحدت در جهان‌بینی امام(ع)؛ یعنی پرهیز از تسلط شیطان بر انسان؛ چون تفرقه، دسیسه شیطان است و شیطان بین انسان‌ها اختلاف ایجاد می‌کند. امام علی(ع) در غرالحکم می‌فرماید: «از تفرقه و اختلاف دوری کنید؛ زیرا اگر گروه اندکی - ولو حق باشند - از امت اسلامی جدا گردند، طعمه شیطان می‌شوند، مانند گوسفندی که اگر از گله دور افتد، طعمه گرگ بیابان است» (غرالحکم و درر الکلم، ج ۲، ص ۳۲۶). امیرمؤمنان(ع) در نهج‌البلاغه درباره کسانی که از راه مسلمانان جدا شده و به خوارج پیوستند و راه تفرقه در پیش گرفتند، می‌فرماید: «امروز شیطان آن‌ها را به تفرقه دعوت کرد و فردا از آن‌ها بیزاری می‌جوید و از آن‌ها کنار خواهد کشید. همین ننگ آنان را کافی است که از هدایت گریختند و در گمراهی و کوری فرورفتند، راه حق را بستند و در حیرت و سرگردانی ماندند» (نهج‌البلاغه، ص ۳۴۴).

پیروزی و گسترش اسلام در سال‌های اولیه بعثت، نتیجه همبستگی و وحدت مسلمانان بود. این ایمان و

اتحاد بود که باعث پیروزی می‌شود، به‌طوری‌که اگر در جبهه حق «اختلاف» و در جبهه باطل «اتحاد» حاکم باشد، به‌طورقطع پیروزی از آن اهل باطل خواهد بود، بنابراین یکی از عوامل شکست جبهه حق در هر سطحی، پراکندگی و اختلاف است. حق، با چندگانگی و عدم هماهنگی یارانش، ضعیف و ناتوان می‌شود و باطل با یگانگی و هماهنگی حامیانش، قوی و نیرومند می‌گردد (آقا نوری، ۱۳۸۷ش، ص ۴۲)، بنابراین حضرت خطاب به لشکریان خویش در خطبه ۲۵ می‌فرماید: «سوگند به خدا می‌دانستم که مردم شام به‌زودی بر شما غلبه خواهند کرد؛ زیرا آنان در یاری‌کردن باطل خود وحدت دارند و شما در دفاع از حق خود متفرقید» (نهج‌البلاغه، ص ۷۰).

راهکارهای عملی امام علی(ع) در ایجاد وحدت اسلامی امام علی(ع) برای تحقق هدف بزرگ و الهی خویش، که وحدت و انسجام مسلمانان در گستره جهان اسلام است، مهم‌ترین آن تمسک به قرآن و پیامبر است که

همان‌گونه که در حدیث ثقلین پیامبر گرامی اسلام(ص) می‌فرماید: «اگر بعد از من قرآن و اهل‌بیت(ع) را الگو قرار دهید و از آن‌ها پیروی نمایید، هرگز دچار گمراهی، ضلالت و تفرقه نخواهید شد». امام علی(ع) نیز قرآن و شخصیت پیامبر(ص) را در خطبه ۱۸ عامل اتحاد مسلمانان می‌داند: «خدایشان واحد است، پیامبرشان یکی است و کتابشان نیز یکی است، پس آیا خدا آن‌ها را به اختلاف امر کرده که اطاعتش می‌کنند یا آنکه از اختلاف نهی کرده و او را نافرمانی می‌کنند»

مورد مهم و اثرگذار دیگر صبر در مسائل سیاسی است، صبر و استقامت حضرت علی(ع) در همه دوران‌های زندگی، به‌راستی عجیب و بی‌نظیر است. مقاومت او در جنگ‌های صدر اسلام، مقاومت او در برابر منافقان، استقامت او در عصر خلافتش در جنگ‌های ناخواسته‌های همچون جمل، صفین و نهروان، هرکدام آینه شفاف برای نشان دادن استواری و مقاومت است و خطبه ششقیه را می‌توان نظریه سیاسی آن حضرت در باب صبر در مسائل سیاسی دانست، همچنان می‌فرماید: «پس از ارزیابی درست، صبر و بردباری را خردمندانه‌تر دیدم. پس صبر کردم درحالی‌که گویا خار در چشم و استخوان در گلو من مانده بود و با دیدگان خود می‌نگریستم که میراث مرا به غارت می‌برند» (نهج‌البلاغه، ص ۴۴).

رعایت ادب کلامی یکی از موضوعات پراهمیت در حوزه اخلاقی است که می‌بایست همه ما به آن توجه ویژه داشته باشیم و می‌توان گفت یکی از طرق ایجاد اتحاد و بستن راه پراکندگی و اختلاف، رعایت ادب در کلام است. به‌نحوی‌که سخنان گوینده، جسارت و اسائه ادب به مخاطب نباشد، تا از این طریق تیرگی‌ها و اختلافات رفع شود و صلح و صفا میان مسلمانان برقرار گردد. امام علی(ع) در این باره سخنان بسیاری دارد از جمله: «از گفتن سخن زشت و ناهنجار بپرهیزید که دل را پر از خشم و کینه می‌کند» (غررالحکم

و در الکلم، ج ۲، ص ۲۹۸)، «زیانت را به سخن ملایم و سلام کردن، عادت ده تا دوستانت زیاد و کینه‌ورزانت کم شوند» و «بدزیانی ارزشت را می‌کاهد و برادری را فاسد می‌کند».

یکی از چالش‌های اساسی فراروی وحدت اسلامی، وجود فرقه‌های و گروه‌های تندروی به‌ظاهر اسلامی مانند داعش است که امام(ع) آنان را منحرفانی می‌داند که شیطان را معیار کار خود گرفته‌اند. در عصر حکومت امام(ع)، خوارج، یکی از این گروه‌ها بودند که گناه کبیره را موجب خروج از اسلام می‌دانستند. امام(ع) ضمن تبیین موضوع، فرمود: «شما می‌دانید که رسول خدا زناکار محصنه را سنگسار می‌کرد، دست سارق را قطع می‌کرد. رسول خدا(ص) آن‌ها را به گناهشان مؤاخذه می‌کرد و حق را درباره آن‌ها ادا می‌فرمود، اما سهم آنان را از اسلام قطع نمی‌کرد و نامشان را از فهرست مسلمانان خارج نمی‌کرد» (نهج‌البلاغه، ص ۲۴۰).

وحدت و انسجام بین امت اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این موضوع بنیادی و مهم در کتاب آسمانی قرآن و سنت پیامبر(ص) و معصومان(ع) به‌طور جدی مورد توجه قرار گرفته است.

یکی از مضامین دینی و اجتماعی که حضرت علی(ع) به آن تأکید ویژه داشته و آن را عامل پیروزی مسلمانان می‌دانسته، وحدت و انسجام میان مسلمانان بوده است. گفتنی است که امام(ع)، وحدت اسلامی را یکی از اصول ضروری و مهم برمی‌شمارد و دستاوردهای آن را در جامعه اسلامی تحقق عدالت اسلامی، حفظ دین اسلام، جلوگیری از تسلط شیطان و ... می‌داند. همچنین ایشان برای تحقق اصل وحدت میان مسلمانان، راهکارهای عملی از جمله: تمسک به قرآن و پیامبر، شناسایی گروه‌های تندرو و ... ارائه می‌دهد و در این راستا بر دو رکن مهم و غیرقابل‌انکار قرآن و نبوت تأکید می‌کنند

امت اسلامی با تمسک به سیره و سخنان ارزشمند امیرالمؤمنین حضرت علی علیه‌السلام می‌تواند زمینه وحدت و همبستگی را در سراسر جهان اسلام فراهم نمایند و زمینه نفوذ و تسلط دشمنان اسلام بر سرزمین‌های اسلامی را محو نمایند.

دکتر محمد مهدی مؤمنی‌ها